

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО ПОШИРЕННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ РЕЛІГІЙ ТА НЕОЯЗИЧНИЦТВА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Національно-культурне відродження та становлення незалежної української держави супроводжуються кількісними та якісними змінами у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й у релігійній. Характерним для періоду 1991–2008 рр. є значне поширення нетрадиційних релігійних рухів, а також неоязичництва, яке має спільні риси з новітніми релігіями, і багатьма дослідниками відноситься до нетрадиційних.

Неоязичницький рух став невід'ємною частиною українського релігійного й культурного простору. Тому вивчення його є надзвичайно актуальним. Він представлений багатьма течіями та напрямками, спільна мета яких – відродження прадавніх народних вірувань. Від мети повернення до етнічної, рідної віри, часто синонімом українського неоязичництва вживається назва „рідновірство”.

Притаманна цьому явищу динамічність розвитку вимагає постійної уваги з боку науковців. Вагомий внесок у вивчення рідновірства зробили Т.Р. Беднарчик, О.О. Тупик, А.М. Колодний, Г.С. Лозко, О.Г. Гуцуляк, Т.В.Хміль та ін. Вони порушили філософський аспект неоязичництва, зосередили увагу на характеристиці найпоширенішої течії – РУНВіри. Проте до сих пір немає ґрунтовного й комплексного історичного дослідження українського неоязичництва.

Цікавим і нерозробленим залишається питання особливостей географічного поширення рідновірства в Україні. Побіжний аналіз регіонального поширення неоязичництва у сучасній Україні здійснює лише А.М. Колодний [1; С. 745]

Разом з тим, сучасні дослідження української релігійно-географічної сфери, які провели С.В. Павлов [2], А.С. Ковальчук [3], Л.Т. Шевчук, О.О. Любіцева та ін., дозволяють підійти до характеристики особливостей регіонального поширення нетрадиційних релігій та неоязичництва в Україні на сучасному етапі. Зокрема, А.С. Ковальчук звертає увагу на те, що „розвиток територіальної організації релігійної сфери України визначають і суспільно-, і природно-географічні чинники. Зокрема, виділяються: історико-географічні (ширше – історичні), суспільно-політичні, етнічні, соціально-культурні, соціально-психологічні, соціально-побутові, економічні, власне релігійні та інші чинники; територіальна організація населення і система його розселення, релігійно-географічне положення України. Чинники тісно взаємопов'язані і впливають на територіальну організацію релігійної сфери комплексно” [3, с.5-7]. Ці висновки, взяті як вихідні для нашого дослідження, скеровують його в бік аналізу наведеного переліку чинників. Крім зазначених А.С.Ковальчуком факторів, важливим є особистісний фактор, значення якого згаданий автор ілюструє на прикладі особистого впливу окремих церковних лідерів у поширенні Української Автокефальної Православної Церкви і Української Православної Церкви Київського Патріархату. Вплив особистісного фактору теж вважатимемо потенційно суттєвим для поширення в Україні неоязичницького руху.

Перейдемо до регіональної характеристики нетрадиційних релігій та неоязичницького руху в Україні. За спільністю ознак у релігійній сфері в окремих районах країни, дослідники виокремлюють релігійно-географічні регіони. Так, С.В.Павлов виділяє чотири таких регіони:

- 1) Західний – Волинська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська та Чернівецька області;
- 2) Центральний – Житомирська, Вінницька, Хмельницька, Черкаська, Київська та Чернігівська;
- 3) Південний – Крим, Одеська, Миколаївська і Херсонська області;
- 4) Східний – Сумська, Харківська, Полтавська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська області [1, с.11].

На основі статистичних даних по окремих областях Релігійно-інформаційної служби України [4] проаналізуємо, чи можемо ми застосувати таке районування до географії поширення новітніх релігій.

Релігійна ситуація в кожному з регіонів визначається передусім історико-культурними та соціально-політичними обставинами. Так, для західних областей характерні висока релігійність суспільства та виразна традиційність. Тому новітні релігії тут практично не поширюються. У відсотковому співвідношенні їхня вага складає в середньому один відсоток від загальної кількості релігійних громад. Найменше їх у Тернопільській та Івано-Франківській областях.

Центральний релігійно-географічний регіон відображає середні показники по Україні: відносна вага нетрадиційних релігійних громад тут коливається від одного – Хмельницька, Київська області – до трьох – Вінницька, Черкаська області відсотків.

Південний регіон відрізняється низьким рівнем релігійності та традиційності у суспільстві. Тому новітні релігії отримали тут значне поширення – від трьох – Миколаївська область – до шести – Херсонська область – відсотків.

Східний регіон відзначається найменшим ступенем релігійності й традиційності суспільства. Відповідно, новітні релігії отримали тут найбільше поширення. Якщо приймати за Східний регіон області, виділені С.В. Павловим, то вага нетрадиційних релігій тут коливається від двох відсотків – Сумська область – до шести – Харківська, Донецька, Луганська, Запорізька області. Дослідником територіальної організації релігійної сфери в Україні А.С. Ковальчуком виокремлені Кримський та Східний регіони характеризуються з додатком „-неорелігійний” [3, с.14].

Отже, аналізуючи територіальне поширення нетрадиційних релігій в Україні, ми бачимо певну специфічність і, як наслідок, невідповідність загальному релігійному районуванню.

Спробуємо провести районування саме за ознакою поширеності неорелігій.

Очевидно, відносно розповсюдження новітніх релігій, Сумську та Дніпропетровську області, де вага нетрадиційних релігій становить відповідно два і три відсотки, не варто відносити до Східного регіону. Хмельницьку область – як за часткою новітніх релігій, так і за історико-культурним та географічним показниками доцільніше віднести не до центрального, а до Західного релігійно-географічного регіону. За таким же принципом Кіровоградську, Дніпропетровську, Запорізьку області відносимо до південного регіону. Таким чином, спираючись на зроблені висновки, пропонуємо таке районування:

Західний регіон: Івано-Франківська, Тернопільська (0 %), Волинська, Львівська, Рівненська, Хмельницька (1 %), Закарпатська, Чернівецька (2 %) області.

Двохвідсотковий показник поширення неорелігій на теренах Закарпатської і Чернівецької областей спонукає нас висловити припущення про залежність поширення нетрадиційних релігій та неоязичництва в цих областях із:

- традиційним у цих регіонах більш високим рівнем поліконфесійності, а відтак – і традицій релігійного плюралізму;
- більш строкатим етнонаціональним середовищем. Останньому відповідає вищий рівень релігійної та національної ідентичності, а відтак – і гостріше сприйняття національного питання.

Так, припускаємося думки, що українська частина населення цих областей активніше позиціонує себе як українці за етнічним походженням.

Центральний регіон: Київська (1 %), Житомирська, Чернігівська, Сумська (2 %), Вінницька, Черкаська (3 %) області;

Південний регіон: Миколаївська, Дніпропетровська, Кіровоградська (3 %), Одеська (4 %), Крим (5 %), Запорізька, Херсонська (6 %) області;

Східний регіон: Донецька, Луганська, Харківська (6 %) області.

Окреме місце займає м. Київ, де вага новітніх релігій – шістнадцять відсотків.

Розглянемо статистику поширення неоязичницьких громад. Відомості про їхню кількість за окремими областями містять інформаційний сайт ProUa [5], сайти українських неоязичників в мережі Інтернет [6; 7], періодичні видання рідновірів тощо.

Найменшого поширення неоязичництво здобуло у Західному регіоні України, де міцно себе почувать традиційні національні ідентифікатори – УГКЦ та УАПЦ: Тернопільська область – немає громад, Івано-Франківська – одна громада, Рівненська, Волинська та Закарпатська – по дві, Хмельницька та Чернівецька – по чотири, Львівська – сім.

У Центральному регіоні поширеність неоязичницьких громад наступна: та Чернігівська область – одна громада, Сумська та Житомирська – по три, Черкаська – п'ять, Київська – шість, Вінницька – десять.

У Південному регіоні спостерігаємо відносно високі показники присутності неоязичницьких громад: Миколаївська область та Крим – по одній громаді, Херсонська – дві, Кіровоградська – чотири, Одеська – шість, Запорізька – одинадцять, Дніпропетровська – чотирнадцять.

У Східному регіоні присутність неоязичницьких громад менша: Луганська область – дві громади, Донецька – три, Харківська – шість.

У м. Київ зосереджено вісімнадцять неоязичницьких громад.

Отже, розглядаючи географічне поширення рідновірського руху в Україні, ми бачимо дещо іншу регіональну специфіку порівняно з районуванням неорелігій загалом.

Закономірно, найбільша кількість неоязичницьких громад у Києві як політичному, економічному, освітньому, культурному центрі.

Найменшого поширення здобули неоязичницькі громади в Західному та Східному регіонах. Для Заходу України це пояснюється, як вже зазначалося, традиційно міцними позиціями християнської церкви. Винятком тут є Львів – сім громад. Вважаємо, що причиною цього є великий культурно-освітній потенціал цього міста та тісні зв'язки із західною діаспорою. Чотири громади з семи – представники РУНВіри, яка поширилася саме із середовища української еміграції. Першим Головою Священної Ради ОСІДУ РУНВіри був обраний саме львів'янин В. Пілат, автор книги „Бойовий гопак”. Вважаємо, що відродження й популяризація давніх вітчизняних традицій бойового мистецтва, до яких вдався автор цієї книги, опосередковано спричинилися до популяризації релігійно-освітньої системи, на якій базувалося це мистецтво і яку сповідував В.Пілат. Тому в поширенні неоязичницьких громад у Львові можна вбачати й особистісний фактор.

Відмінні причини меншого поширення неоязичницьких громад спостерігаємо у Східному регіоні. Будучи найсприятливішим для новітніх релігій, він, однак, відзначається малою кількістю неоязичницьких осередків. Зокрема тут поширені організації з руху "Новий вік" (сюди належать: езотеризм, саєнтологія, сатанізм та низка інших течій, які можна вважати квазірелігійними) [3]. Високим у цьому регіоні є відсоток громад Московського патріархату УПЦ. А саме: 43 % релігійних громад належать до УПЦ МП, лише 4 % – до УПЦ КП і лише 2 % – до УАПЦ. У регіоні сильні позиції протестантів. Їхніх громад найбільше – 44 %. Для порівняння: у згаданому вище Західному регіоні маємо наступне співвідношення між громадами православної церкви: 31% – УПЦ МП, 15% – УПЦ КП, 6% – УАПЦ. У загальній масі християнських громад в Західних областях виділяються: УГКЦ – 23 %, УПЦ КП – 15 %, УПЦ МП – 31 %, УАПЦ – 6 %, РКЦ – 4 %, протестантські церкви – 22 %.

Тож, Схід України демонструє більш аморфну масу в плані українських національних пріоритетів віруючих, більшу прив'язаність населення до споріднених з проросійською та космополітичною ідеологією.

На нашу думку, незначна присутність рідновірських громад на Сході пояснюється меншим сприйняттям у цьому регіоні українських націоналістичних гасел, притаманних рідновірській ідеології. Як представників української культурної традиції у Південно-Східному регіоні себе ідентифікує 39 % населення, у Західному – 84 % [8]. Це ж стосується і Криму, де існує лише одна громада.

Відносно високий показник присутності рідновірських організацій у Харкові привертає увагу до взаємозв'язку рідновірського руху з культурно-освітнім середовищем і відповідним йому віковим статусом членів громад. Зокрема, помітна більш висока поширеність неоязичницьких ідей серед чисельної студентської молоді.

Центральний регіон традиційно відображає середні для держави показники. На загальному тлі регіону різко виділяється Вінницька область, де функціонує десять рідновірських громад. У Вінниці ще у 1994 р. була заснована окрема неоязичницька організація – Собор Рідної Української Віри, а також поширюються інші рідновірські течії: РУНВіра, Родове Вогнище Рідної Православної Віри, Руське Православне Коло. Не останню роль тут відіграє вже згаданий особистісний фактор. Так, у 2008 р. до Вінниці переїхав голова неоязичницької організації Руське Православне Коло волхв Світловит Пашник, що стояв біля витоків неоязичницького руху в Україні. Внаслідок його переїзду управлінський центр цього рідновірського напрямку перемістився із Києва до Вінниці. Цей факт у поєднанні із організаторськими та проповідницькими здібностями С. Пашника також сприяв посиленню у Вінницькій області рідновірського руху.

Найвищий показник поширеності неоязичництва спостерігається на Півдні. Це обумовлюється відносно нижчою релігійністю суспільства в цьому регіоні та слабкістю позицій християнської церкви порівняно із Західними областями. Крім того, перевага православ'я, що ввібрало у себе численні язичницькі елементи, теж виявилася сприятливим фактором для поширення тут руху за відродження дохристиянських вірувань.

Проте необхідно відзначити, що кількісні показники неоязичницьких релігійних організацій в південних областях значно різняться: від однієї громади у Миколаївській області до чотирнадцяти у Дніпропетровській. Такий розрив можна пояснити різницею у культурно-освітніх потенціалах обласних центрів, в яких, переважно, зосереджені громади неоязичників. Відчутним фактором значного розвитку рідновірства у Дніпропетровській та Запорізькій областях є відродження тут козацької традиції. Її репрезентують Запорізьке військо низове „Запорозька Січ”, Козацьке військо Запорізьке низове, що становить ядро Союзу козаків України „Військо Запорізьке”, громадське об'єднання „Спас”, „Школа джур”.

Відомо, що декларована козацтвом вірність православної вірі насправді існувала у поєднанні із великою кількістю язичницьких елементів. Цей факт активно використовується рідновірами для укріплення власних ідеологічних позицій. Крім того, при Родовому Вогнищі Рідної Православної Віри діє Духовний орден Характерне козацтво, у РУНВірі юнаків посвячують у косаки (саме таку транскрипцію цього слова пропонує її засновник Л. Силенко, виводячи його від слова „коса”). До того ж, „Спас”, незважаючи на проголошення дотримання православного християнства, приймає участь у рідновірських заходах, зокрема, святкуванні Купала. Це пояснюється тим, що патріотично-традиціоналістські ідеї спільні як для неоязичників, так і для сучасних козаків. Все це сприяє розвитку рідновірського руху у зазначених областях.

Українське неоязичництво, на відміну від російського – це явище суто міське. Переважно воно зосереджене в обласних центрах. Це зумовлено його соціальною базою, основою якої є національно орієнтована інтелігенція. Проте в областях з найбільшою кількістю неоязичницьких релігійних громад – Київській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій та ін. – спостерігається поширення рідновірства з обласних центрів у менші міста. Це, зокрема, Нікополь, Кривий Ріг, Павлоград, Жовті Води, Новомосковськ, Орджонікідзе, Дніпродзержинськ (Дніпропетровська область), Енергодар, Бердянськ, Токмак (Запорізька область), Бровари, Біла Церква (Київська область), Мерефа, Куп'янськ, Безлюдівка (Харківська область).

Таким чином, зазначаємо, що поширення неоязичницького руху в Україні зумовлюється як спільними для більшості релігій так і специфічними факторами. До спільних відносимо історичні, полі-

тичні, соціальні, культурні особливості регіонів та особистісний фактор. До специфічних – ступінь поширення національної ідеї, культурно-освітній рівень, зв'язки із західною діаспорою, наявність специфічних історико-культурних традицій. Найсприятливішими для розповсюдження неоязичницьких ідей, враховуючи вище названі фактори, стали м. Київ, Львів, Вінницька та південні області України, перш за все, Дніпропетровська та Запорізька.

Джерела та література

1. Колодний А.М. Релігійна мережа України в її проблемах і перспективах // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. Кн. I. – Львів, 2008.
2. Павлов С.В. Організація релігійно-географічної сфери України: Автореф. дис. ... к. геогр. н. 11.00.02 / Київський університет ім. Тараса Шевченка. – К., 1999.
3. Ковальчук А.С. Географія релігії в Україні: Автореф. дис... к. геогр. н. 11.00.02 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2000 [WWW document]. URL <http://www.lib.ua-ru.net/inode/16393.html>
4. Статистичні дані Державного комітету у справах релігій // Релігійно-інформаційна служба України [WWW document]. URL <http://www.risu.org.ua/ukr/resourses/statistics.html>
5. Статистичні дані інформаційного сайту ProUa [WWW document]. URL <http://www.ua.proua.com/mapsinf.html>
6. Сайт Руського Православного Кола. [WWW document]. URL <http://www.svit.in.ua.html>
7. Сайт Родового Вогнища Рідної Православної Віри. [WWW document]. URL <http://www.alatyr.org.ua.html>
8. Культура і мистецтво у сучасній Україні. [WWW document]. URL <http://www.rb.com.ua/ukr/politics/analytics/2007/353.html>

Summary

The authors analyses peculiarities of spreading of the untraditional and the new-pagan religions in the different regions of Ukraine. The connection between the revival of the pagan religion and the social, national and religions structure of the society was shown.

Ю. О. Каганов

РОБІТНИЧИЙ ТА ПРОФСПІЛКОВИЙ РУХ ЯК СКЛАДОВА ОПОЗИЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ В УКРАЇНІ І КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (1980–ті – 1991 рр.): КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД

Радянська ідеологія безупинно твердила про визначальну роль робітничого класу* у будівництві соціалізму і комунізму в СРСР та країнах соціалістичного табору.

З огляду на це парадоксальним стало наприкінці 80-х рр. усвідомлення того факту, що традиційно “головна рушійна сила історичного процесу переходу від капіталізму до соціалізму і комунізму” здатна висловлювати протест, формувати альтернативні профспілки. Подібне явище ніяким чином не вкладалося в розуміння суспільного устрою радянської держави і країн-сателітів по соц-табору.

У представленій статті робиться спроба провести компаративний аналіз робітничого та профспілкового руху в контексті опозиційної боротьби 80-х рр. XX ст. – 1991 р. в Україні з країнами Центрально-Східної Європи. Останній термін в гуманітаристиці використовується скоріше не як географічне поняття, а як інтелектуальна конструкція [Див.: 1]. У контексті даної публікації серед країн центрально-східноєвропейського регіону увага акцентуватиметься здебільшого на Польщі, Румунії і частково Болгарії, де феномен робітничого та профспілкового руху виступав складовою опозиційної боротьби.

Постульована проблема є багатогранною. Наш фокус уваги зосереджуватиметься на низці аспектів, що виступатимуть критеріями порівняння. Серед них: місце робітників в радянському суспільстві і суспільствах “реального соціалізму”, прояви робітничої непокори протягом 70-80-х рр. XX ст.; дихотомія соціально-економічних і політичних причин активізації робітничого руху наприкінці 1980-х рр., еволюція незалежного профспілкового руху, роль національного фактора в протестних виступах робітників.

В історіографії відсутні роботи, які б подавали компаративне бачення робітничого та профспілкового руху в Україні в контексті аналогічної опозиційної боротьби в країнах Центрально-Східної Європи. Увага науковців (цілком природно) зосереджується здебільшого на національних історіях.

* У сучасній гуманітаристиці поширеним є твердження, що в суспільстві державного соціалізму існувала соціальна група робітників, але не робітничий клас, адже останній формується одночасно з ринком праці. Див. напр.: [1, с.412].